

A nyelvi jel és jelrendszer

Szerző dezs

Magyar nyelvtan tétel

A
nyelvi jel és jelrendszer

A világban,
környezetünkben jelek és a
belőlük
felépülő jelrendszerek
segítségével igazodunk el. Minden
jelnek számít, aminek
jelzésértéket
tulajdonítunk, vagyis a közlés, a
kommunikáció
szándékával fel
akarunk használni. A legegyszerűsebb, mindenki
által ismert jelrendszer a nyelv
jelrendszere. A jel, mindig valamilyen
érezésszervünkkel felfogható
(látható,
hallható, tapintható) jelenség, amely
mindig egy másik, önmagán
túli jelenségre
utal. Pl.: a "H" betűt látjuk:
- gondolhatunk a "h" msh-ra
(zöngétlen,
gégehang stb.)
- H: a kórház
jelölése
- a H: Magyarország
felségjele.
A jelentést
meghatározza az adott jel. (ld.
példákat). A jelek sohasem elszigetelt elemek,
hiszen több jel logikailag és
grammatikailag való összekapcsolása a
jelrendszer.
A jelek legjellemzőbb
tulajdonságai:
1.
érezésszerveinkkel felfoghatók
2. önmaguknál
többet jelentenek
3. egyszerűbbek, mint a
valóság (pl.: msh)
4. egy kisebb, vagy egy nagyobb
közösség jeleként
tartja számon őket
5. jelrendszerbe illeszkedve
(vannak használati
szabályaik)
6. emberi
érintkezésben valósulnak meg.
Tudományága a
szemiotika nyelvtudomány. A világ és a

környezetünk összes jele rendszerezhető:

- jelentés: amit a

jelenségnek tulajdonítunk,

hangsorral fejezzük ki

- jelölt:

jelenség, dolog, fogalom, a valóság

egy

darabja

- jelölő: jeltest,

hangalak, vagy nyelvi forma.

Másik

felosztása a nyelvnek, hogy milyen alapon

idézi fel a jelölő a jelölt dolgot (a

jelölő és a jelölt kapcsolata szerint):

- index: az index kapcsolatban van

az adott

dologgal, jelenséggel (pl.: a tűz indexe a füst; a

láb indexe a lábnyom)

- ikon: képszerű

viszony, tényleges hasonlóság

alapján idézi fel a jelöltet (pl.: egy

állat képe felidézi az

állatot)

- szimbólumok:

társadalmi megállapodás, vagy

hagyomány alapján értelmezhetők (pl.:

közlekedési táblák).

A nyelvi jeleket hangsor

segítségével

jelenítjük

meg. A hangalak és a jelentés kapcsolata: a

legtöbb szóban hagyományon, vagy

megszokáson alapul. Nem reális

összefüggésen, de vannak melyeknek

kapcsolata

között reális

összefüggés van pl.:

hangfestő szavak: ballag, futkos,

sűvít

hangutánzó

szavak: dörmög, cincog, vonyít

- Egyjelentésű szavak: a

jelentéshez egy hangalak

kapcsolódik: pl.: ablak, asztal, ház.

- Többjelentésű

szavak:

a:

azonos alakúak: egy

hangalakhoz több

jelentés kapcsolódik, de a jelentések

nincsenek egymással kapcsolatban két

jelentés szófaja is más. Pl.: terem,

vár, ég.

b:

nyelvtani

azonosalakúság: toldalékozás

lévén alakul ki ugyanaz a hangsor, de a

jelentések nincsenek egymással

kapcsolatban. Pl.: háló: fn.

háló: melléknévi

igenév.

c:

többjelentésű szavak: egy

hangsorhoz több jelentés kapcsolódik, de a jelentések között kapcsolat van.

Pl.: toll, körte, tanács.

- Hasonló

alakú szavak. Tagjai rendszerint közös töből származnak, de más képzővel kapcsolódnak össze. Pl.: egyenlőre-egyenlőre.

- Egy jelentéshez

több hangalak. Ezek a rokonértelmű szavak. (pl.: alszik-durmol; burgonya-krumpli; kukorica-tengeri; szalad-fut-rohan.

Jelrendszerek fajtái:

- füstjelzés,
zászlójelzés, dobjelzés,
jelnyelv.

Jelrendszer szintjei:

1. legalsó szint a fonéma: beszédhang.

Önálló jelentéssel nem bír.

2. morféma:

több fonémából épül fel. Szóelemnek is hívják: ilyen az igekötő, toldalékok.

3. lexéma:

két morféma jelentésbeli és grammatikai összekapcsolása. Ezt szótári szónak nevezik. Nyelvhasználatban a szóalak a neve: glosszéma.

4. szintagma: szerkesztett jelek.

Pl.: vadat lő,
piros szoknya.

5. mondat:

összetartó ereje logikai kapcsolat. Szerkesztett jelekből áll.

Átmeneti szintek:

- álmorféma:

pl.: házak: alakilag morféma, funkcióját tekintve fonéma

- állexéma:

pl.: igekötő, névelő. Alakilag lexéma, funkció

morféma

- álszintagma:

lexéma+állexéma. Pl.: az asztal.

Alakilag szintagma, de funkció tekintve lexéma

- álmondat:

összetett mondatok mellékmondata.

Alakilag mondat, funkció tekintve szintagma.

A mondat a

beszéd legkisebb egysége, de nem önmagában áll, hanem egy nagyobb egységnek, a szövegnek láncszemnyi részeként. A közlésfolyamatban minden mondatban kifejeződik, a beszélőnek a valósághoz való viszonya és az a szándéka, hogy a hallgatóra beszédével milyen hatást tegyen. Ennek megfelelően a mondat jelentése

többrétegű:

1 rétege: a mondatot

alkotó nyelvi jelek jelentésének
összessége, ezt mindig árnyalja,
gazdagítja a beszédhelyzetből
származó

másodlagos jelentés. E kettő együtt a
mondat tartalma.

2. rétege: az a

szándék, amelyet a beszélő

mondatával meg akar valósítani. Pl.:

tájékoztat, felhív, kér,

visszautasít,

feltételez, érzelmet fejez ki.

3. rétege: az a

szándékolt hatás, amelyet a mondat a

hallgatóra gyakorol. Pl.: megnevetteti, elgondolkoztatja,

cselekvésre készíteti.

A szöveg:

a

mondatok sorozatát akkor tekintjük
szövegnek, ha megvan a szövegszerűség
legfőbb

követelménye: a tartalmi egysége,

előrehaladása és a

lezártság. Ezeket az ún.

lineáris kohézió

biztosítja. A szöveg tartalmi,

jelentésbeli kapcsolatát a

globális kohézió

biztosítja. Ugyanazokra a

valóságalelemekre vonatkozó nyelvi

elemek a szöveg témája, az

újvalóságalelem a réma.

Minden szöveg szól valamiről, tehát

van témája, tárgya. A hozzá

tartozó szereplők mintegy

behálózják a szöveget. A

szövegben valaki kifejt valamit,

körüljár egy

kérdést, fölvet és megold egy

problémát. A téma folyamatos

jelenlétét szolgálják a

kulcsszók, előre, majd

visszautaló szók. A téma

megjelölésében fontos szerepet

tölt be a cím. A cím

nem a szöveg része, hanem rámutat a

szöveg egészére.